

РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

***Резюме.** Наукова стаття розкриває сутність та важливість розвитку професіоналізму викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу у процесі професійної самореалізації та визначає напрями подальших наукових досліджень. Стаття доводить, що розвиток професіоналізму цієї категорії викладачів має інтенсивний перебіг на всіх етапах самореалізації.*

***Ключові слова:** професійна самореалізація викладача, професіоналізм викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу.*

Постановка проблеми

Нові соціально-економічні пріоритети розвитку сучасного суспільства зумовлюють суттєві зміни в цілях, змісті та результатах підготовки нової генерації фахівців-викладачів вишів, зокрема викладачів іноземних мов вищих технічних навчальних закладів (ВТНЗ), які мають характеризуватися творчою ініціативністю, конкурентоздатністю та мобільністю для задоволення особистісних, освітніх і професійних потреб; постійним підвищенням загальнонаукового, загальнокультурного та професійного рівнів; активним запровадженням у навчально-виховний процес нових педагогічних концепцій, сучасних технологій навчання і виховання.

Безумовно, важливу роль у розвитку професіоналізму викладача у процесі його фахової самореалізації відіграють обсяг та характер власного досвіду, які надходять з трьох напрямів – побутового, власне професійного, соціального. Доцільно зауважити, що найціннішим тут виступає власний професійний досвід з практичними навичками й уміннями. Вони, у свою чергу, є похідними від попередньої фахової підготовки, обміну досвідом з колегами, самоосвіти і саморозвитку.

Гостра необхідність розв'язання проблем, пов'язаних із самореалізацією особистості в освітньому просторі, підкреслюється рядом сучасних дослідників, серед яких І. Бекешкіна, Л. Ведерникова, Т. Вівчарик, І. Краснощок, Н. Лосєва, Л. Мова, В. Муляр, М. Недашківська, Г. Нестеренко, В. Радул, Л. Рибалко, М. Ситникова, Л. Сохань, В. Тихонович, А. Фоменко, Н. Шульга та інші. Також розроблені наукові концепції, пов'язані з вивченням питань професійного становлення та розвитку (В. Алфімов, В. Андрєєв, Л. Макарова, О. Пехота).

Мета дослідження. На сьогоднішній день слід констатувати наявність певного масиву наукових напрацювань у даному напрямі, проте актуальна **проблема** розвитку професіоналізму викладача іноземних мов ВТНЗ у процесі професійної самореалізації лишається досі не дослідженою, чому ми і поставили собі за **мету** втілення відповідного наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу

Сучасна практика вищої школи України засвідчує, що існуюча система вищої освіти зорієнтована винятково на формування професійних знань, умінь і навичок. З огляду на постійний всебічний розвиток суспільства, формування спеціаліста не завершується раз і назавжди з одержанням ним диплому і, тим більше, не може бути обмеженим навчанням у базовому вищому навчальному закладі, а вимагає активного вдосконалення рівня професіоналізму у процесі професійної самореалізації, що забезпечується системою неперервної освіти, яка наразі у нашій країні є відкритою [2] і надає простір для постійного розвитку та саморозвитку особистості фахівця, у відповідності до ряду вимог [1].

При розгляді технології організації процесу професійної самореалізації викладача слід звернутися до системи науково обґрунтованих дій учасників, виконання яких з високим ступенем гарантованості призводить до досягнення поставлених цілей. Активними учасниками тут виступають, перш за все, викладачі зі своїми індивідуальними особливостями та мотивацією, по-друге, – система неперервної освіти, що є важливим фактором впливу на розвиток професіоналізму у процесі їхньої фахової самореалізації. У ході професійної самореалізації викладач постійно аналізує, оцінює на основі самоконтролю наявний власний рівень компетентності. Перш за все, він визначає свій реальний запас необхідних

фахових знань, умінь, навичок, якостей. Потім порівнює досягнутий рівень компетентності з вимогами її прогностичної моделі і виявляє недоліки у цьому запасі, які заважають розв'язанню життєвих проблем. Наступним кроком є усвідомлення необхідності оволодіння знаннями, умінями, навичками та якостями, яких бракує, і виникнення відповідних потреб. На основі цього, з появою мотивації, викладач вимальовує, синтезує власну траєкторію подальшого, зокрема фахового, самовдосконалення та саморозвитку у відкритій системі неперервної освіти, а відтоді вживає відповідних заходів для задоволення потреб.

Розглянемо у загальному вигляді розроблену нами структуру професіоналізму викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу, під якою ми розуміємо описову характеристику, що містить систему знань, умінь, якостей, адекватних структурі та змісту професійної діяльності відповідної групи викладачів, а також можливості для їхнього самовдосконалення [3].

Перш за все, тут слід звернути увагу на професіоналізм знань. Він охоплює наступні складові.

I. Блок філологічних знань, який включає знання

- 1) іноземної мови як спеціальності;
- 2) української мови як державної або посередника та інших мов (другої іноземної, російської, польської тощо) як посередників.

II. Блок методичних знань, що формує загальну методику викладання іноземних мов і методику викладання іноземної мови студентам технічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

III. Блок педагогічних знань про

- 1) загальні цілі, закономірності, принципи, технології навчання і виховання;
- 2) особливості організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, зокрема для студентів технічних спеціальностей.

IV. Блок психологічних знань

- 1) про загальні закономірності розвитку людської психіки та психічних процесів;
- 2) особливостей студентів як вікової та соціальної групи;
- 3) особистісних характеристик конкретних студентів, з якими працює викладач;
- 4) особливостей сприймання студентами різних технічних спеціальностей ВНЗ іноземної мови як навчального предмета;
- 5) техніки та прийомів психологічного впливу на студентів з профільним мисленням для створення

в них позитивної навчальної мотивації, стійкого інтересу до іноземної мови, регуляції відносин на занятті.

V. Блок загальноосвітніх знань, що включає знання

- 1) світової та вітчизняної історії, філософії, культури, економіки, політології, ідеології, у тому числі світової;
- 2) етики, у тому числі педагогічної;
- 3) загальної та вікової фізіології та гігієни;
- 4) основ точних наук (фізики, математики, інформатики та ін.), значень основних термінів цих наук, які зустрічаються в процесі вивчення студентами фахових текстів тощо;
- 5) про нові досягнення у науці і техніці, в тому числі про можливості використання педагогом аудіо-, відео- та комп'ютерної техніки у навчально-виховному процесі;
- 6) основних джерел іншомовної технічної інформації (часописи, каталоги, довідники, відеофільми, презентації та ін.) з метою отримання автентичного навчального матеріалу.

VI. Блок рефлексивних знань, який включає:

- 1) загальні цілі і вимоги, які суспільство та держава висувають перед викладачем, у тому числі перед викладачем вищого технічного навчального закладу;
- 2) мету своєї фахової діяльності, оптимальні шляхи її досягнення;
- 3) знання про наявний рівень професіоналізму та про продуктивні технології його підвищення, способи і прийоми самовдосконалення в цілому;
- 4) технології проведення наукового дослідження з метою фахової само- і діагностики [3; с. 62-65].

Другим компонентом професіоналізму є професіоналізм педагогічного спілкування, що охоплює подані нижче групи умінь.

I. Перцептивні вміння:

- 1) пов'язані з організацією уваги і розвитком її властивостей: загальної спостережливості, гнучкості, стійкості, широти, вибірковості;
- 2) соціальної перцепції, тобто здатності "читати по обличчю", помічати та інтерпретувати у поведінці студентів те, що сигналізує про їхній стан, настрій, динаміку взаємовідносин з викладачем тощо.

II. Соціально-комунікативні вміння:

- 1) контакту з аудиторією:
 - а) розуміти, коли і яким чином викладач повинен проявити і адекватно передати комунікативну активність за допомогою мови, жесту, міміки;
 - б) забезпечення включення співрозмовника у спілкування, встановлення рівня інтимності,

визначення динаміки цього рівня, зміна характеру спілкування тощо;

2) планувати спілкування:

а) планування викладачем свого майбутнього спілкування з аудиторією, а саме: своєї поведінки, стилю вербального і невербального спілкування, предметної наповненості спілкування;

б) планування спілкування студентів між собою;

3) реалізації плану спілкування, який включає інтуїтивно обумовлене дотримання стилю спілкування, свідоме та цілеспрямоване використання паралінгвістичних, мімічних та інших невербальних засобів, уміння фонації, повне та диференційоване володіння необхідними мовними засобами, у тому числі рідної мови.

III. Соціально-психологічні вміння:

1) самоподачі, тобто здатність викладача створювати і підтримувати в очах студентів свій імідж, який найбільш сприятливий з точки зору ефективності його впливу, а також здатність до персоніфікації мови;

2) організаційні, які включають уміння організувати роботу аудиторії у потрібному напрямі, залучати студентів до спілкування.

IV. Володіння формами педагогічного впливу, які полягають в уміннях педагога розв'язувати завдання розкриття особистісного потенціалу студентів, створювати сприятливі умови для подолання останніми труднощів у процесі вивчення предмета [3; с. 66-67].

Третім компонентом професіоналізму виступає самовдосконалення, яке включає як суто фаховий, так і загальноосвітній аспект розвитку особистості викладача, відповідно до блоків фахових знань і вмінь, і містить наступні складові.

I. Усвідомлення необхідності постійного фахового розвитку.

II. Практичні дії педагога, які мають на меті досягнення більш високого професійного рівня [3; с. 69].

Розгляд і аналіз наведених вище складових фахових знань, умінь педагогічного спілкування, самовдосконалення у структурі професіоналізму викладача іноземних мов ВТНЗ дозволяє виділити компоненти, які є специфічними саме для цієї групи фахівців (серед них – знання методики викладання іноземної мови у ВТНЗ студентам різного профілю, знання особливостей сприймання студентами з профільним мисленням іноземної мови як навчального предмета та ін.), та

компоненти, які вимагають від викладача пристосування до умов вищого навчального закладу (такі, як знання іноземної мови як спеціальності, уміння соціальної перцепції, організаційні уміння тощо). Безумовно, це вказує на складність становлення молодого викладача як професіонала у період професійної адаптації. Крім того, при формуванні фахових стратегій, конструюванні технологій навчання та виховання педагог має усвідомлювати двоєдину функцію іноземної мови з урахуванням реалій вищого технічного навчального закладу (кількість навчальних годин, мета, структура та зміст навчально-виховного процесу з дисципліни і т. под.), тоді як педагога, який розпочинає професійну діяльність з викладання іноземної мови у ВТНЗ, ще не можна вважати професіоналом у значенні „гарного знавця своєї справи”, оскільки певні складові структури професіоналізму у нього взагалі ще відсутні. Таким чином, у молодого викладача виникає потреба у формуванні відсутніх складових професіоналізму від самого початку фахової діяльності – в адаптаційний період, який є одним з найскладніших у його фаховому становленні після завершення навчання у базовому виші.

Отже, з початком діяльності викладача іноземних мов у вищому технічному навчальному закладі, власне у період його професійної адаптації, мають сформуватися або пристосуватися до умов такого вишу усі зазначені вище складові його професіоналізму, заклавши основу для подальшого вдосконалення і розвитку у процесі самореалізації.

Гостра необхідність подальшого розвитку професіоналізму викладача іноземних мов ВТНЗ безперечно виражена, і зрозуміло чому, у таких складових фахових знань, як:

1) іноземної мови як спеціальності та української, оскільки відбувається постійне збагачення мов через виникнення нових реалій і розгалуження спеціальностей та поглиблення масиву знань, умінь, навичок, пов'язаних з ними, що вимагає засвоєння викладачем відповідного вокабуляру;

2) особливостей студентів як вікової та соціальної групи, оскільки останнім притаманне таке явище, як належність до професійних та молодіжних субкультур, що є носіями певних соціолектів, манер поведінки тощо;

3) техніки та прийомів психологічного впливу на студентів з профільним мисленням та представників різних

професійних та молодіжних субкультур у тому числі, через відповідну специфіку;

4) основ точних наук (фізики, математики, інформатики та ін.), значень основних термінів цих наук, оскільки вони постійно та інтенсивно збагачують мову та мовлення новими термінами;

5) про нові досягнення у науці і техніці у світлі стрімкого науково-технічного прогресу.

Щодо саме викладачів іноземних мов ВТНЗ, для подолання «прірви» у непорозумінні зі студентами через віковий розрив, який надалі постійно збільшуватиметься в ході професійної діяльності кожного конкретного фахівця, та ефективного встановлення партнерських відносин «викладач-студент» у навчально-виховному процесі доцільно звернути увагу зокрема на необхідність постійного розвитку і самовдосконалення у напрямі вивчення культури та мовлення сучасних студентів. Як відомо, соціолект студентів являє собою зумовлений лект національної мови, який формується під впливом соціокультурних факторів на базі соціально-психологічної спільності людей певного віку та визначається особливостями мовлення, типовими для всіх чи більшості його носіїв. Це своєрідна лінгвістична субкультура студентів, у якій знайшли своє відображення норми та цінності, що домінують у молодіжному середовищі та є орієнтирами для їхньої вербальної і невербальної поведінки. Особливості соціолекту студентів як повноцінного засобу внутрішньогрупового спілкування виявляють себе на фонетичному (артикуляційна модифікація слів), лексичному (лексико-семантичні новоутворення, ненормативна лексика різних ступенів стилістичної зниженості) та граматичному (відхилення від норм кодифікованої граматики) рівнях, а його ядро формують лексичні та фразеологічні одиниці, вигадані самими підлітками та / або запозичені ними з жаргонів інших молодіжних субкультур, більшість із яких є зрозумілими тільки носіям соціолекту та вказують на віко-групову належність мовця. Складовими соціолекту, що структурують його периферію, тут є лексика широкої та розмиті семантики, вигуки, інтертекстуальні вкраплення в усно-розмовному мовленні, повтори, еліптичні та незавершені висловлювання. Спонтанне мовлення підлітків при цьому характеризується широким застосуванням різноманітних фонаційних паралінгвістичних засобів комунікації: підвищенням голосу / зниженням голосу, уповільненням темпу мовлення через

паузи хезитації, повторенням слів-паразитів або говорінням репом, а також говорінням крізь сміх і голосовим імітуванням мовлення інших осіб.

Соціолект студентів є досить непостійним. Тривалість його існування у певному складі становить від 5 до 10 років, тоді як застарілий відходить у стан немодного, «мови старих» тощо. Це має стимулювати викладачів до постійного вивчення культури та мовлення сучасних вітчизняних студентів та студентів країн, мова яких вивчається, оскільки дозволить викладачу через соціолект навчитися краще розуміти їх, більш зрозуміло викладати власні думки, заохотити вітчизняних студентів до вивчення іноземних мов через ознайомлення зі студентським соціолектом відповідних країн, формувати їхню загальну культуру, що є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу у виші.

З іншого боку, у знанні викладачем-філологом іноземної мови як спеціальності студентів та української вагоме місце посідає знання їхнього професійного соціолекту, тобто лекту національної мови, який формується під впливом соціокультурних факторів на базі професійної спільності людей та визначається особливостями мовлення, типовими для всіх чи більшості його носіїв. Однак, цей соціолект є відносно сталим і збагачується здебільшого за рахунок виникнення нових реалій – технологій, пристроїв, механізмів, устаткування. Доцільно зазначити, що найбільш інтенсивне виникнення професійних соціолектизмів відбувається у галузі інформаційних технологій, де вони переходять переважно з англійської до інших мов, однак, не оминає й інші галузі. Оскільки більшість нових фахових термінів та соціолектизмів технічного напрямку виникає в іноземних мовах, саме викладач іноземних мов технічного вишу має швидко підхоплювати їх для озброєння вітчизняних студентів.

Отже, викладач іноземних мов ВТНЗ має постійно приділяти особливу увагу вивченню, по-перше, культури та мовлення сучасних студентів країни, мова якої вивчається, та нашої країни, зокрема студентського соціолекту; по-друге, оволодівати новими філологічними знаннями за фахом студентів, яким викладається іноземна мова, тобто професійним соціолектом, чітко відслідковуючи тенденції змін у культурі та мовленні представників певних професій, аби йти у ногу з часом.

Таким чином, професіоналізм викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу у процесі самореалізації має активно

розвиватися. По завершенні періоду фахової адаптації такий фахівець за жодних обставин не може «завмерти» у розвитку, а засвоєння і поглиблення ним фахових знань за усіма зазначеними нами вище складовими спонукатиме до подальшого інтенсивного вдосконалення перцептивних, соціально-комунікативних та соціально-психологічних вмінь, якщо він вирішив присвятити себе науково-викладацькій діяльності як фаху. Відтоді у викладача з'явиться усвідомлення необхідності постійного фахового розвитку у процесі професійної самореалізації, яке спонукатиме педагога до практичних дій, що мають на меті постійне досягнення більш високого професійного рівня у відповідності до вибудованої ним власної траєкторії фахової самореалізації.

Висновки

Сьогодні найважливішим для формування та розвитку професіоналізму викладача виступає врахування того факту, що людина розвивається не лише за закладеною у ній біологічною програмою та під впливом навколишнього середовища, але й у залежності від свого власного досвіду, рівня потреб, інтересів, здібностей, спрямованості, Я-концепції, що розкривається у процесі самореалізації і виражається у неперервній освіті. Кожен фахівець, таким чином, вибудовує власну траєкторію фахової самореалізації.

З початком діяльності викладачів іноземних мов у вищому технічному навчальному закладі, власне у період їхньої

Яна Абсальямова

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ

***Резюме.** Научная статья раскрывает сущность и важность развития профессионализма преподавателя иностранных языков технического вуза в процессе профессиональной самореализации и определяет направления дальнейших научных исследований. Статья доказывает, что развитие профессионализма этой категории преподавателей характеризуется интенсивным протеканием на всех этапах самореализации.*

***Ключевые слова:** профессиональная самореализация преподавателя, профессионализм преподавателя иностранных языков технического вуза.*

Yana Absalyamova

PROFESSIONALISM DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHER OF TECHNICAL HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT IN THE SELF-ACTUALIZATION PROCESS

***Summary.** The article explains the essence and importance of professionalism development of foreign language teacher of technical higher educational establishment in the self-actualization process. It defines directions for further studies. The article proves that professional development of the teachers' category is intensive at all stages of their self-actualization.*

професійної адаптації, мають сформуватися або пристосуватися до умов даного типу вишу усі зазначені нами вище складові професіоналізму, забезпечивши основу для активного подальшого вдосконалення і розвитку. Тобто, розвиток професіоналізму даної групи викладачів має інтенсивний перебіг на будь-якому етапі у процесі самореалізації.

Серед актуальних напрямів подальших наукових досліджень ми виділяємо дослідження становлення та розвитку окремих складових професіоналізму викладача іноземних мов ВТНЗ у процесі професійної самореалізації для забезпечення умов її оптимізації.

Література:

1. Олійник В. В., Нікуліна А. С. Проблеми реформування і розвитку післядипломної освіти / В. В. Олійник, А. С. Нікуліна // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – № 1. – С. 6-9.

2. Багай В. В. Сучасна типологізація моделей вищої школи у світлі сталого розвитку / В. В. Багай // Проблеми освіти в суспільстві ноосферної епохи (Освіта сталого розвитку): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 19 квітня 2007р.) – К.: Чайка-Всесвіт, 2007. – С. 57-62.

3. Абсальямова Я. В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах: дис. кандидата пед. наук: 13.00.04 / Абсальямова Яна Вадимівна. – К., 2005. – 206 с.

Key words: *teacher's professional self-actualization, professionalism of foreign language teacher of technical higher educational establishment.*